

újabb alakot is öltött: egy merész vállalkozó alapos megkurtítás s az érdekes mese némi átdolgozása után a ponyvairodalom termékeit gyarapította vele.⁴⁰

Mészáros regénye még ezután is tovább élt . . . Tovább élt csaknem napjainkig — nemcsak irodalomtörténeti erekyeként, hanem szórakoztató olvasmány alakjában is: Budavára visszafoglalásának 250. évfordulója alkalmából Bónyi Adorján elbeszéléssé rövidítve, élvezhető alakban ismét a nagyközönségnek nyújtotta.⁴¹ Így a *Kartigám* érdekes meseje még több, mint másfél évszázad után is teljesítette a szépirodalmi mű egyik fő rendeltetését: szórakoztatni és gyönyörködtetni tudott.

May István

Naszályi János peregrinációs naplója (1788 — 1790)

Naszályi János református prédikátor útinaplóját 1948-ban kaptam ajándékba. A bőrbe kötött kézirat — noha magyar nyelven íródott — gerincén latin címet visel: *Iter patrio exotico*. A possesor bejegyzés az első lapon: *Ex libris Joannis Naszályi, procurantis Norinbergae, die 15-a Julii Ao 1789*. Ugyanezen a lapon áll a bővebben fogalmazott magyar cím: *Életem-folyásának (Hazai, s külföldi) Utazásaimnak leírása, (mellyet) Maradékimmak kedvtelésére (itt is, amottis) öszveszedtem Naszályi János. Ezek után következik a napló, valamint önéletrajz, az év 365 napjára elosztott bölcs mondások gyűjteménye, valamint a külső országokban elköltött pénz jegyzéke, összesen 220 számozott lapon, majd számozatlan lapokon.*

Mint a 21. lapon tett megjegyzéséből kiderül, Naszályi önéletrajzának írását még 1787-ben kezdte Debrecenben, latin nyelven. 1812-ben azután Palotán magyarra fordította és a kézirat 1—24. lapjára írta. Ezen önéletrajz és egyéb levéltári adatok, valamint szóbeli közlés alapján a következőkben foglalhatjuk össze röviden szerzőnk életrajzát. Tanító családból született 1759. február 25-én a Veszprém megyei Adorjánháza községben. 1769-ben Szentkirályszabadján, 1772-ben pedig Debrecenben, majd 1773-ban Szentgálon tanult. Közben Debrecenből a szegénység miatt kellett hazamennie. 1774-ben Kecskemétre került, ahol Pap Mihály gondjaiba vette, ingyenes ellátást és tanulást biztosítva részére. 1776-ban Kiskunlacházán iskolai preceptor, 1777-ben pedig ismét Kecskeméten találjuk. 1778-ban visszatérhetett Debrecenbe. Latint, görögöt, történelmet, filozófiát és matematikát tanult, s 1781-ben teológus lett. 1785-ben főisküldött primáriusnak, még az évben teológiai prézes, majd 1786-ban preceptor lett a poétika klassziszban. 1787-ben a kollégium énekkarát vezette és betöltötte az az évi kollégiumi cenzor tisztségét. 1787 októberében vicebibliotékárius, 1788-ban „surrogatus contrascriba” és első bibliotékárius lett. Ebben az évben március 21-én seniorrá avatták. Még abban az évben 42 forintot kapott jutalmul a Hatvani professzor által alapított ösztöndíjból egy dolgozatáért, amelyet a halottak feltámadásáról írt. Tíz esztendei debreceni diákságát 1788. szeptember 20-án, seniori tisztének letételével végezte be.

Október 4-én elindul Debrecenből, és ezzel megkezdte magyarországi utazását. A sorszámozott helységneveket összeszámlálva Szoboszlótól a nyugati határon levő Farkasfalváig összesen 63 helységben fordult meg. Ezekről nincsen sok mondanivalója: legtöbbször csak azt jegyzi meg, hogy kinél hált és evett. Egyháztörténeti szempontból azonban ezek a feljegyzések is értékesek, ugyanis fényt vetnek sok olyan egyházközség történetére, ahol az anyakönyvek és egyéb okmányok megsemmisülése folytán nincsenek adataink arra, hogy ebben az időben kik töltötték be a lelkészi, illetve tanítói hivatalt. Említésre méltó, hogy Veszprémben és környékén 1789 február elsejétől kezdve öt hétig időzött, külföldi útja előtt ekkor búcsúzott anyjától és a rokonságtól, valamint a földijeitől. Egy ízben kirándult Füredre. „Füreden mulattam harmadnapig Predikátor T. Vásárhelyi Sámuel Uram társaságában igen jó kedvvel. Ugyan itt létemben volt szerentsém Horváth Ádám Urnak is látásához, s barátságához.” Pálóczi Horváthon kívül Péczeli Józseffel is találkozott, midőn Tata és Szöny után Komáromba jutott. „Különös szerentsémnek ismerem, hogy ott harmadnap mulatásomban tiszteletkre lehettem és esmerettségkebe eshettem azoknak a két Nagy és különös emberségű embereknek. T. T. Péczeli József és Mindszentí Sámuel Uraméknak, kiknek hozzám való reflexiójuk feledékenységre soha nem fog menni. Boldog, aki ezeknek társaságokba lehet szüntelen.” Mint ahogy Tatán kíváncsisággal nézegette a bányát, porcelángyárat, vízimalmot és várat, gyönyörködés céljából kirándult Szönyre is, ahol megnézte „ama régi híres Pannoniai Várnak némelly ki tettző ruderiait, mellyek szörnyű antiquitást képzelhetnek.”

1789. április 21-én lépte át az osztrák határt. Két hónapot töltött Bécsben Szeremley Károlyval együtt, német nyelvtanulás céljából. A város nevezetességeit alaposan végigjárta, és

⁴⁰ Beglerbég török vezér Kartigám leányának élete a budai vár bevételét után. Pest, 1873. Erről a feldolgozásról írt GYÖRGY Aladár. (Népirodalmunk. IrodÉrt. 1874. 89.)

⁴¹ PH Vasárnapja, 1936. 33. sz.

részletező beszámolót ad mindenről. Minden templomot végigjárt, és a josephstadti magyar templomban meghallgatta egy kapucinus barát prédikációját áldozócsüörtökön; „a midőn reménységem felett jó Predikatiot mondott, amelyre eszembe jutott némely embereknek ez hivalkodása.” Tolerálja tehát a katolikus egyházat, és maga is él a tolerancia nyújtotta lehetőségekkel, amikor Úrnapján a körmenetben nem térdelt le az Oltáriszentség előtt. „NB. Mikor a Krígs Cancellária előtt az Evangelium olvastatott volna, Cardinális Migazzi a Szentséget fel emelvén, az egész sokaság térdre esett, tsak éppen mi magyarok, a egymás mellett állótunk, maradánk fenn állva. Másszor ezért a Czugt Házba tettek volna.” Rajongó szeretettel ír II. József császárról, akit — úgymond — „igen közelről szemlélnem három ízben vala szerent-sém. 1-ször: a Paraditsom nevű Kertben, a mellyben ülni egy fa Kanapén és Két Officerokkal nyájasan együtt beszélgetni közel egy óráig szemléltém. 2-szor láttam mikor az Udvari Kápolnába, a Gárda Strásán keresztül előttem három lépésre el ment, Vasárnap reggel hét fő embe- rektől kísértetvén. 3-szor láttam, mikor az Augartenben felült a Kotsijára és előttem el ment egy lépésnyire, reánk mosolyogván.” A császár város nevezetességei közül különös érdeklődéssel fordult a természettudományos látványok felé, amelyek a Királyi Natural Kabinetban voltak láthatók. A kincstárban minden nagyobb felindulás nélkül szemlélte meg a régiségek közé helyezett szentkoronát: „A felsőbb Poltzn a Magyar Országí Korona és Királyí Páltza, ez a Korona aiol Veres bársony, Felyül igen finom arany és egy néhány régi Királyoknak vagy Apostoloknak képei vagynak reá festve, régi görög felyül írsokkal.” Ellátogatott az udvari könyvtárba is, ott azonban csupán félnapig olvasott, akkor is Vergiliust, akinek egy homályos helyét a Bucolicából csupán itt értette meg. Részt vett népies szórakozásokban, mint pl. április 26-án megtekintette „A Hettzet, az az a különbkülömbféle állatoknak veszedésekre rendeltett Theatrumot” — színházba azonban nem ment el. A Szent István tornyában kuglizott és a nevét emlékezetnek okáért bevészte a falba. Lelkesedve leírja a süketnémák bentlaká- sos iskoláját. Június 16-án postakocsival indult Morvaország felé. Az útban gyönyörködve szemlélte a szépen művelt földeket és elkezdte enni a cseresznyét, amely olcsóságánál fogva egész Morvaor- zágban fő tápláléka lett. A morva városok közül különösen Znaim tetszett neki. Ezután Csehország földjére lépett és június 23-án megérkezett Prágába. Négy napig időzött e városban, amelynek nevezetességeit részletesen megszemlélte. Eredetileg Szászország felé szándékozott tovább utazni, azonban a drágaság miatt inkább Nürnberg felé indult a posta- kocsin. Átvágott Bajorország csücskén és kellemesen csalódott az eredetileg harbárnak gondolt bajorokban. Helyteleníve emlékezik meg azonban az általa babonás bigottságnak tekintett katolikus népi szokásokról és a töméntelen koldusról. „Hanem a bigottság még akkor olly nagy divattyában volt köztük, hogy szánakozás nélkül őket nézni nem lehetett. A Keresztfánn lévő feszületnek, az Uttzán csoportossan össze gyülvén Qvacker módra három óráig is el énekeltek. Az utak mellett pedig minden dülő földnyire apró Diárium forma Kápol- nátskák vagynak építve, a mellyekben lévő feszületek, s képek előtt térden állva szoktak az utasok s kinn való munkások imádkozni. . . A Koldus benne mód nélkül sok; még pedig nem tsak a Falukban, Városokban, hanem az út feleken is, sokan közülük az útját is el állják erszénnyel az embernek, a Kotsi mellett egy dülő földig is el ígetnek egy fennigért, ha nem ád az ember nekik, ösve szidják. Nekünk is mellénk ereszkedett a többek között egy Vén Boszor- kány Képü banya, s egy hosszú fánn lévő rongyos erszényét be dugván a Kotsi ablakon, sokáig, mint a Kutya ígetett mellettünk.”

Nürnberg annyira lenyűgözte szépségével, nagyságával és gazdagságával, hogy egy hónapig időzött falai között, és a környékbeli kiránduló helyekre is kilátogatott. Naiv alapossággal írja le a régiségeket, különösen a szökökutát, melynél — úgymond — „szebb Kutat nem láttam soha”. Részletesen méltatja Dürernek egynémely, a városban őrzött festményét. Különösen tetszett neki a temető, a sírkövekről néhány, megindítónak talált latin feliratot le is másolt. Erlangent és Altorfot, e két egyetemi várost kirándulásai során kereste fel. Az előbbiben meg- hallgatta a nevezetes Seiler professzor egy prédikációját. Sok hányattatás után tovább ment Würzburg felé. A város külső képe Buda és Pest elhelyezkedésére emlékeztette. Frank földön is sok volt a koldus: egyszer vagy húszan elállták a postakocsi útját és korbáccsal kellett őket szétkergetni.

A Felső Rhenusi Tartományban Frankfurthban időzött hosszabb ideig. A nevezetességek közül kiemeli, hogy egy klostromban „Lutherana Apátzák tartattak”. Tovább utazván, Mar- burgban állapodott meg. Tetszett neki az egyetem, de a debreceni vasfegyelem után rosszalva jegyzi meg: „Csak az a kár, hogy az oda való Tanulók is, mint a több Német Országíak a nagy Szabadság miatt felette impertinensek és szilajok.” Magyarországi Szent Erzsébet sírját és a város mellett fakadó forrását részletesen leírja, utóbbiról a hosszú latin feliratot is lemásolta. Négy nap után hajóra szállt és a Majnán és Rajnán folytatta útját. A látványokat továbbra is részletesen számon tartotta. A hajózás azonban eléggé megviselhette, mert Faltz vára alatt fölébredt benne a honvágy és augusztus 16-án antik reminiscenciákkal teli elégiában zengete el keserveit. Kölnben megint zavarta a sok katolikus pap, szerzetes és apáca. „Nagyobb részei

lakóságainak állnak szerzeteseiből, Barátokból, Deákokból, úgyhogy akár merre fordul az ember mindenütt Barátot lát, melyhez képest a Vallásbeli felettébb való talám vakbuzgóság benne még akkor erős fundamentumon állott, a melynek egy kiváltképpen való jele volt az, hogy estve a Piatzon számtalan sokaság egybegyűlvén éjfélig szinte el énekelt Máriaának nagy entusiastá buzgósággal úgyhogy alig alhattunk el tőlök." Látszik, hogy Naszályi József birodalmából jött, hiszen a császár radikálisan korlátozta a vallásos népélet külső megnyilvánulásait. Azonban azt tudhatta volna azért, hogy a sokaság Nagyboldogasszony napját ülte. Westzfáliáról nincsen sok megjegyzése.

Augusztus 20-án érkezett meg a Szövetséges Belgiumba, azaz Hollandiába. Nymwégen volt az első holland város, amelyet megismert. Felettébb tetszett neki minden, a gazdag polgárházak és az árnyas sétányok. Találkozott Roboz Ádám magyar származású lakossal, aki végig kalauzolta. Davenportben Csernák László magyar származású professzor látta vendégül. Augusztus 25-én érkezett meg Utrechtbe. Minden holland város közül ez tetszett neki legjobban. A napló vezetése e pontban félbeszakadt, a kiegészítést emlékezetből — rövidebben — már hazaérkezése után, 1812. november 12-én jegyezte hozzá. Amsterdamban is hosszabb ideig tartózkodott, a műemlékek leírása mellett különösen érdekes a részben cölöpökre épült város különös közlekedésének, a vizet szivárogtató szánkóknak említése. Haarlemben meghallgatta az orgonát, Leidenben Schultens professzor előadását. Hágában különösen a Naturál Kabinét — azaz a természettudományos gyűjtemény — vívta ki csodálatát kitömött egzotikus állataival. Kirándult a tengerpartra, és örökre sajnálta, hogy nem gyűjtött csigákat apály idején, tengervizet ugyan magával vitt egy palackban, később azonban kiöntötte, mert annyira megbűdösödött. Rotterdamban Erasmus emlékoszlopának feliratait lemásolta, azonban később ezeket elvesztette. Visszatérvén Utrechtbe, hat hónapig hallgatott teológiai, katechetikai, fizikai és hebraisztikai előadásokat Bonnet, Royardt, Bachine, Roussen, illetve Rarius professzoroktól, továbbá az angol Browne-tól egyháztörténetet. Ez a fiatal professzor különösen kedvelte a magyarokat, egy kies kertben hetente kétszer külön előadást tartott számukra és még vacsorára is meghívta őket. Luctmans professzor boncolásaira is ellátogatott — ide ingyen járhattak a magyarok. Hetente egyszer Ronsen fizikai kísérletein is megjelent, pénzihiány miatt azonban Neyhuis kémiai előadásaira legnagyobb sajnálatára nem mehetett be. Az egyetemi templomban elmondott magyar nyelvű prédikációja, majd Royards elnöklése alatt tartott három sikeres disputációja után 1790. március 2-án ünnepélyes keretek között Szegár Károly görög professzor előtt zsidó és görög nyelvből, valamint teológiából sikeres vizsgát tett és ezután nagy pompával pappá szentelték. Az utána tartott fogadásról megjegyzi: „Itt volt a negyedik ingyen ételem.”

Április 4-én indult hazafelé. Mainzig azonos volt az útja az idefelé vezetővel. Ott azután letért Ulm irányában. Mannheim volt szemében a legszebb német város. Utána Heidelbergben három hónapig lakott egy özvegyasszonynál. Különösen felgyújtotta fantáziáját a várbán látott háromezer akós hordó, amelynél nagyobb a világon sincsen. Fő célja a német nyelv gyakorlása volt, azonban Heddeus professzor ajánlására sokat társalgott latinul néhány teológus diákkal — az utóbbiak latin nyelvű ismereteinek elmélyítésére. Czerlaun városi fiskálistól kapott néhány ritka könyvet ajándékba, amelyeket később a debreceni kollégiumnak ajándékozott. Tovább indult Ulm felé és ott a Dunán hajóra szállt. Hajóútja eseménytelenül telt, a nevezetésegeket mindenütt illő tisztelettel megszemlélte. Különösen tetszett neki Ingolstadt és Melk. Június 4-én megérkezett Bécsbe és ott még három hétig mulatván, június 24-én ismét hajóra szállt. Esztergomig utazott, majd onnan kocsin Tótfaluba, hűgához. Ezzel utazása véget ért. A napló és más adatok alapján rekonstruálható nagyjából itthoni életének további folyása. A telet otthon töltötte Veszprémben, és 1791. március 15-én megválasztották prédikátorrá Szentantalfára. Július 10-én Komáromban eljegyezte Asztalos Lidiát, akivel augusztus 10-én Péczeli József össze is adta. 1793. január 8-án Tótvázsonyba költözött, onnan pedig 1807. március 12-én Várpalotára, ahol haláláig, 1825-ig szolgált mint lelkipásztor. Minden szolgálati helyén föllendítette az egyházi fegyelmet, rendbe hozta a zilált anyagi ügyeket, sikerrel szállva szembe sokszor a méltatlan vádaskodókkal. Lelkiismeretességét magyarázza, hogy ebben a lelkiélet terén nem egyszer sivárnak elkönyvelt korszakban — hétközben is tartott rendszeresen igemagyarázatot.

Az önéletrész végén néhány lap ki van tépve a naplóból. Ezután következnek az év 365 napjára szóló „Erköltői Fontos Mondások”. A nagyrészt latin és francia sztoikus közhelyekből álló szentenciák pontos forrását nem nevezi meg. Végül egy jegyzék pontosan elszámol külföldön költött pénzéről. Főleg lakberendezési és ruházati cikkeket vásárolt, könyvekre nem sokat költött: Bécsben 30 forintot, Nürnbergben 39 forintot, Marburgban 1 forintot, a Hollandiában szerzett könyvek említése mellől hiányzik az ár.

Naszályiban különösebb írói ambíciók nem éltek, noha szentencia-gyűjteményét ki akarta adni. Édes Gergely először is írt hozzá 1812. május 12-én Csóron: „A rövid mondások minél velősebek / a szívre bé hatni annál erősebbek / Sokszor többet nyerünk egy elmés mondás-

sal / Mint sok alkalmatlan hosszas tanítással / Az igazság a mely azok alatt fekszik / Bé üt és egyenest a szívre igyekszik, / s lesznek az életnek olly jó regulái / Mint az erköltsőknek világos példái. / Ez oka hogy a Bölts így szeret tanítani / A nagyobb dolgokra így kell utat nyitni / A mint Te is kívánsz cselekedni látom / Be jól gondolkodol Naszályi barátom! / Menj és több illyeket gyűjteni tarts szépnek / s Add ki bizvást, s szolgálly velek a köz népnek / Így el hitetheted azt méltán magaddal / Hogy el lesz minden pont találva tolladdal." Az a műve azonban amelyhez nem fűzött írói ambíciókat, csupán emlékezetnek okéart vetette papírra, vagyis útinaplója megérdemli az érdeklődést szép magyar nyelvéeért és azért a betekintésért, amelyet egy konzervatív, de friss szellemű magyar fiatal szemével nyújt nekünk a közvetlenül forradalom előtt álló Nyugat-Európa életébe, mindennapjaiba. Művelődéstörténeti szempontból feltétlenül érdemes volna kiadni.

Hatolkay Árpád

Rákosi Jenő széljegyzetei egy Ady-kötetben

1940-ben vásárolta meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Rákosi Jenő magánkönyvtárát, benne Ady Endre *A magunk szerelme* című verseskötete 1913-as kiadása egy példányát, amely a 8—20084 raktári számot kapta. Az eredeti tulajdonosra utal a címlap „Rákosi Jenő könyvtárából” szövegű pecsége. A könyvben minduntalan találkozunk fekete tintás szövegaláhúzásokkal és széljegyzetekkel. A kommentár gyűlölködő, okatlanul akadémikusodó, Ady merész szójújtásain, metaforáin, szerelmes és politikai verseinek mondanivalóján gúnyolódó vagy szörnyülködő stílusa, amely infantilis nyelvöltögetéssel vagy alantas eszmetársításokkal változik, a kötet első használóját juttatja eszünkbe. Ha a vonalvezetést a Könyvtárban található más Rákosi Jenő kéziratokkal hasonlítjuk össze, megerősödik a feltevésünk, hogy ő az észrevételek szerzője.

Tudjuk róla, hogy Ady legelszántabb üldözöje volt és lapjában, a Budapesti Hírlapban folytatott hajszája során nem volt válogatós módszereiben és kifejezéseiben. Mégsem látszik haszontalannak, ha időzünk egy csokorra valót az Ady-kötetbe bizonnyára első olvasáskor irt reflexióiból, amelyek teljesebbé teszik a képet, hiszen házi használatra készültek és ezért a sajtóban megjelenteknél is őszintébbek, hívebben jellemzik az egykor mindenható sajtóvezér lelkivilágát.

Már Ady szerelmes versei is indulatba hozták a hetvenen is túljáró öregembert. „A vállad, a vállad” olvasása után így sóhajtott fel: „Hol vagy Magyar Figaro?” — tehát az egykori pornográf élcílap színvonalára próbálta lefokozni Ady versének művészi értékét. A *Köszöntő az Életre* című költemény egyik sorát: „Istennek áldott, terhes szüzeánya” megkérdőjelezte: „Ez is lehet?” — a „terhes” szót kétszer is aláhúzva. A költő metaforáját kifigurázandónak tartotta, bár annak nincs nyoma, hogy a vallási mítosz ellen is volt kifogása. A *Nő-kergető fényes Hazugság* befejező része: „Óh, nő-kergető, fényes Hazugság, — Küldd el hozzám aszszony-húgod, — A csalót, az élet pusztítót,” — erre az ízlésellenes reflexióra készítette a hagyományok kérlelhetetlen örét: „Kaphat, Pesten az utcán este van elég.” Majd a mű egészéről így vélekedett: „Ha ez is vers, akkor Hazafi Veray János a legjobb költőnk volt.”

Az eredeti szökevények, fogalompárosítások folytonos ellentmondásokra ingerelték: „szent soha-fény” — „élel, áldlak és szeretlek” — „Tarka Isten” — „kinek parancsul így parancsolódott” stb. Mindezeket gondosan aláhúzogatta és „ez is lehet?” — „ezt sem tudtam, hogy van” — „Szent Atyám” — „Ezt se hallottam soha” — „No! hallja! ilyet nem pipáltam.” felkiáltásokkal és megjegyzésekkel kommentálta. Utóbb purifikátori szerepébe mind jobban beleélve magát már ilyeneket irt: „Hogy tűrheték el ezeket a bombásztokat hivattott költőink és irodalmi társaságaink?” „Igazán kár, hogy nem él Gyulai!” „Hagyja abba, jobb lesz.” „Hol vagy te szemétdomb?”

Olcsó szellemeskedései se hiányoznak: „S nótáink bár rossz kölykök zengik” hangzott az egyik verssor, Rákosi helyeselt: „Igaz van, más nem zeng, dalol ilyen ostobaságokat”. A *Hajh, Élet hajh* című versében így szól Ady: „Nekem kívánnak csúnya véget... Nekem jósolnak csúnya véget”, amire Rákosi igenlően válaszol: „Őszintén kívánom. Ez biztos”.

Az *Elbocsátó szép üzenet* következő mondatát: „S mindegy, mi nyel el, ár, avagy alak” — így egészítette ki: „Bizony, a salak”, majd ezzel tetézte: „Hagyja abba, jobb lesz.”

Maga Rákosi Jenő nem hagyta abba, végig olvasta és jegyzetelte az egész kötetet, beleértve az utolsó, a politikai verseket egybefoglaló *Szent Lélek karavánja* ciklust is. Itt a maga szempontjából értőbbnek mutatkozott, mint az előbbieknél. Már a fejezet ajánló sorait is kifogásolta. Ady a vezérének és barátjának nevezett Jászi Oszkárhoz dedikálta a ciklust, mire Rákosi Jenő így háborgott: [Jászi] „és Kristóffy, a Jakabokkal. Ezek az irodalomban azok, akik az általa-